

ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.99

А.В. Циганаш,

*асистент кафедри фундаментальної підготовки Севастопольської філії
Саратовського державного соціально-економічного університету*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ МОБІЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ВНЗ

Зміни в політичній, економічній, соціальній сферах життєдіяльності суспільства висувають до людини безліч нових вимог. Глобалізація економіки, швидка зміна і динамічний розвиток нових технологій, зростання конкуренції створили ситуацію, коли кожному випускникові вищого навчального закладу необхідно бути готовим до зміни життєвого простору. Отже, майбутній фахівець повинен мати сукупність якісних характеристик, соціально зумовлених сучасними тенденціями розвитку суспільства. Це такі характеристики, як здатність активно і гнучко адаптуватися до мінливих умов життя, самостійно активно діяти, приймати рішення, вміти налагоджувати взаємини з різними людьми, перебувати в процесі безперервного саморозвитку, бути самостійним і ініціативним, тобто володіти особистісною мобільністю.

Мета статті — розглянути поняття «академічна мобільність» майбутніх фахівців з позиції існуючих психологічних, педагогічних та соціокультурних підходів, дати визначення даному поняттю як інтегральній характеристиці особистості, що формується під впливом освітніх програм на основі індивідуально-психологічних особливостей студентів.

З огляду на зазначене визначаємо такі завдання статті: проаналізувати існуючі підходи щодо розуміння поняття «академічна мобільність»; визначити найбільш актуальні підходи, що розкривають академічну мобільність студентів, як індивідуально-психологічну умову формування професійно важливих якостей майбутнього фахівця; дати визначення академічній мобільності майбутніх фахівців як інтегральної характеристики особистості.

Для обґрунтування теоретичної основи академічної мобільності проаналізуємо сутність поняття «мобільність». Сучасні енциклопедичні словники дають таке визначення: мобільність (від

латин. mobilis — рухливий, рухомий) — рухливість, готовність до швидкого виконання завдання [1, 32].

Розглядаючи мобільність як функціональну характеристику, притаманну системам різних рівнів і взаємодій, Н.І. Томін визначає її як «прискорену рухливість, що розвиває зміст, сучасну перспективність, теоретичну і практичну продуктивність, здатність до швидкої мобілізації сил і здібностей для прискореного досягнення мети» [4, 102].

Пов'язуючи мобільність з оволодінням студентами конкретними вміннями, О.В. Амосова визначає її як «уміння швидкої перебудови (коригування) своїх дій у конкретних ситуаціях, вміння швидко реагування на зміни» [3, 27].

Наведені визначення мобільності відображають класичне розуміння даного терміна, яке полягає в умінні особистості швидко реагувати на зміну ситуації і здатності до прискореного прийняття рішень.

Окреслена проблема формування та розвитку академічної мобільності має міждисциплінарний характер. «Вивчення людини не “загалом”, а з'ясування факторів, умов, засобів, методів, шляхів, технологічних аспектів формування особистості, адекватної вимогам суспільства і часу, включаючи стратегію врахування індивідуальних особливостей, стає предметом уваги багатьох наук» [4, 12]. У позначеній проблемній площині перетинаються інтереси філософії, антропології, політології, психології, педагогіки, соціології, культурології та інших наук.

Психологи, вивчаючи мобільність, пов'язують цю якість із гнучкістю мотивації, її рухливістю, свідомим ламанням стереотипів. Для того щоб жити і успішно реалізовуватися в сучасному динамічному світі, людина повинна володіти гнучкістю, здатністю робити вибір і здійснювати творчу діяльність, тобто бути мобільною. Якщо

суб'єкт не усвідомлює необхідності змін своїх життєвих стереотипів, то в процесі свого соціального життя він опиняється в неадекватних станах (К.О. Абульханова-Славська, В.А. Ануфрієв, І.В. Василенко, А.А. Реан). У психології під мобільністю мається на увазі здатність концентруватися, зібраність, готовність до дії, вміння швидко і правильно приймати рішення [4, 56]. При цьому актуалізується ціла низка психічних процесів, якот: увага, пам'ять, мислення, уява та мова.

Л.М. Мітіна, розглядаючи гнучкість як інтегральну характеристику особистості, вказує на три взаємопов'язані та взаємозумовлені особистісні якості: емоційну, поведінкову й інтелектуальну гнучкість [2, 32]. Для нашого дослідження першорядний інтерес становить поведінкова та інтелектуальна гнучкість, тобто здатність людини відмовлятися від невідповідних ситуації способів поведінки і виробляти або приймати нові оригінальні підходи до вирішення проблемної ситуації в рамках ситуації навчання. Такі здібності людини лежать в основі визначення сутності академічної мобільності.

Представники екзистенційної психології (К. Роджерс, Г. Олпорт, А. Маслоу) дотримуються наступної позиції стосовно мобільності. Так, на думку К. Роджерса, мобільна людина — це людина, здатна жити «тут і тепер», бути перетворювачем не тільки свого життя, але і відносин у навколишньому середовищі, в суспільстві і світі, «людина у процесі, людина що конструктивно змінюється» [2, 16]. Таким чином, академічна мобільність майбутнього фахівця як якість є наслідком саморозвитку людини і проявляється в активній діяльності особистості із самовдосконалення.

Найбільш багатий досвід вивчення мобільності накопичила як зарубіжна (П. Сорокін, М. Ліпсет, Р. Бендікс, О. Дункан, П. Блау), так і вітчизняна соціологія (С.С. Фролов, А.І. Пригожий, А.І. Кравченко). Слід зазначити, що дослідники користуються визначенням мобільності як соціального феномена, однак при аналізі її типів виділяють особистісні якості людини, які сприяють прояву того чи іншого типу мобільності. Так, вирізняють соціальну, професійну, академічну, соціокультурну, культурну, виховну мобільність. Однак, варто зазначити, що саме академічна мобільність сприяє реалізації перерахованих вище типів мобільності майбутніх фахівців у контексті вищої професійної освіти, а їх рівень прояву безпосереднім чином залежить від рівня сформованості особистісної мобільності. Для розуміння сутності академічної мобільності вважаємо за необхідне проаналізувати різні типи мобільності людини.

Так, М. Ліпсет і Р. Бендікс розглядали соціальну мобільність залежно від розподілу на шари будь-якого індустріального суспільства за рівнем доходу і за місцем в ієрархії престижу [5, 21]. Вчені вважали, що мобільність необхідна для забезпе-

чення стабільності індустріального суспільства, оскільки відкритий доступ до позицій еліти дає змогу здібним і честолюбним людям залишати нижчі соціальні рівні. Таким чином, особистісні якості та здатність змінити свій соціальний статус лежать в основі реалізації соціальної мобільності.

Ю.І. Калинівський визначає соціальну мобільність особистості як процес переміщення (руху), здійснюваного завдяки розвитку певних властивостей індивідуумів, які у своїй сукупності складають даний соціум [3, 37]. Автор визначає мобільність як інтегративну властивість, що формується і розвивається в ході практичної, навчальної, соціальної, соціокультурної діяльності при виконанні поставлених перед індивідом завдань, що дають йому змогу реалізувати свої задатки, здібності, схильності, можливості. При цьому розвиваються такі особистісні якості, як уміння спостерігати за своїми діями і вчинками, аналізувати й оцінювати їх, проектувати і змінювати свою життєдіяльність.

А.І. Кравченко розглядає соціальну мобільність як внутрішнє самовдосконалення особистості, засноване на стабільних цінностях і потребі у саморозвитку [3, 41]. Невід'ємною передумовою соціальної мобільності є освіта. Тому рівень освіти є передумовою як горизонтальної мобільності (переміщення індивідуального або соціального об'єкта з однієї соціальної групи в іншу такого ж соціального статусу), так і вертикальної (висхідної (соціальний підйом) і низхідної (соціальний спуск)).

Отже, розглядаючи соціальну мобільність, вчені відзначають потребу в наявності внутрішніх якостей особистості для її реалізації: вміння аналізувати, оцінювати, саморозвиватися. Таким чином, для реалізації соціальної мобільності недостатньо існування зовнішніх соціальних умов, необхідні особистісні здібності, бажання і вміння здійснювати соціальну мобільність.

Для даного дослідження найбільший інтерес становить професійна мобільність особистості, оскільки академічна мобільність майбутнього фахівця найбільш активно проявляється в його професійній діяльності. Е.А. Нікітіна вважає, що психологічною основою професійної мобільності особистості є динамізм її мотиваційних, інтелектуальних і вольових процесів, завдяки чому створюється індивідуальне поле готовності до професійної мобільності [3, 46]. Індивідуальне поле готовності є проявом академічної мобільності як динамізму перерахованих вище процесів. Таким чином, професійна мобільність є ні що інше, як наслідок академічної мобільності на більш ранніх етапах онтогенезу.

Професійну мобільність вчені (Д. Мартені, А. Шелтон, Е.Ф. Зеєр, М.І. Дьяченко, Л.А. Кандибович, З.А. Решетова, А.М. Столяренко, Д.В. Чернілевський) розглядають як процес руху індивідів

між групами професійної структури суспільства, в ході якого соціальні суб'єкти повністю або частково змінюють свій професійний статус.

Л.В. Горюнова відзначає, що професійна мобільність — це властивість, спрямована на перетворення себе і навколишнього середовища відповідно до тенденцій розвитку [1, 55]. Професійна мобільність розглядається як три взаємопов'язані сутності: 1) якість особистості, що забезпечує внутрішній механізм розвитку людини; 2) діяльність людини, детермінована подіями, що змінюють навколишнє середовище, результатом якої виступає самореалізація людини в професії і житті; 3) процес перетворення людиною самої себе і оточуючого професійного та життєвого середовища.

Виділення Л.В. Горюновою сутності професійної мобільності як якості особистості дає змогу визначити академічну мобільність майбутнього фахівця на основі механізму, що забезпечує саморозвиток людини в процесі навчання у вищій школі. Дві інші сутності дають право розглядати академічну мобільність з точки зору діяльнісного підходу. Маючи внутрішній механізм особистісного зростання, котрий саморозвивається, особистість перебуває в процесі самореалізації не тільки в професії, але й у суспільному, соціальному житті, а також бере активну участь у процесі перетворення навколишньої дійсності.

Ю.І. Калинівський розглядає професійну мобільність як відповідну схильностям і можливостям здатність особистості реалізувати свою потребу в певному виді діяльності з користю для суспільства, вміло переходити від одного рівня професійної діяльності до іншого, тобто розширюючи, поглиблюючи її характер і рівень, проявляти свою професійну компетентність.

На думку зарубіжних дослідників (Д. Мартені, А. Шелтон), в основу формування професійної мобільності майбутніх фахівців мають бути покладені «ключові кваліфікації», які мають широкий радіус дії, виходять за межі однієї групи професій, професійно і психологічно готують фахівця до змін і освоєння нових спеціальностей і професій, забезпечують готовність до інновацій у професійній діяльності [3, 21; 2, 38]. Подібною «ключовою кваліфікацією» сформованості у фахівця є академічна мобільність.

Т.К. Горохова виділяє такі функції професійної мобільності:

- пізнавальна, де мобільність виступає як стимулятор творчості;
- професійно-організаційна, коли мобільність встановлює відповідність між суспільно-необхідною та фактичною професійною структурою;
- академічна, коли мобільність забезпечує динаміку професійних інтересів індивіда [2, 43].

У сучасній психолого-педагогічній науці ці функції професійної мобільності досліджуються

з позиції вивчення соціальних і психологічних аспектів рішення особистості щодо професійного переміщення, а також з метою характеристики соціальних умов, механізмів і наслідків таких переміщень як для суспільства, так і для самої особистості.

Прояв академічної мобільності у професійній діяльності визначається необхідністю отримання нових знань, активного пошуку роботи, умінням впевнено поводитись при співбесіді з роботодавцем і використовувати можливості для досягнення високого професійного статусу. На підставі вищевикладеного професійну мобільність можна розглядати як особистісний механізм, що зумовлює рівень адаптованості та конкурентоспроможності особистості на ринку праці.

Сутність мобільності розглядається і в філософських працях. Соціокультурний підхід до мобільності людини, розроблений І.В. Василенко [8, 12], виділяє соціокультурну мобільність і розглядає її як сукупність елементів внутрішнього життя соціальних суб'єктів, об'єднаних в цілісну систему, яка забезпечує той ступінь об'єктивної рухливості, що необхідна для адаптації в навколишньому середовищі або для активного впливу на неї.

Соціокультурна мобільність визначається такими факторами: біологічними (фізіологічними у відповідності з віковими показниками — високим ступенем сформованості критичності мислення, заснованої на високій організації підкіркових структур головного мозку і нервової системи), когнітивними (сума знань індивіда про себе в навколишній дійсності), соціальними (стан економіко-політичної системи в освіті та інших соціальних інститутах), особистісними (почуття, вольові зусилля, ідеї та бажання щодо здійснення діяльності; самооцінка результатів діяльності, адекватна її змісту).

Таким чином, поняття «мобільність» дає змогу ставити питання про конструктивність підходу до його розгляду в контексті особистісних новоутворень, якостей, характеристик і властивостей, які здобуваються особистістю у міру проблематизації процесу її соціалізації.

Інтерес до мобільності спостерігається і у сфері лінгводидактики. Так, за словами Н.Д. Гальскова, мобільність у зарубіжних лінгвістів трактується з двох позицій [4, 27]. Згідно з першою позицією, мобільність визначається як право вільного переміщення і повсюдного проживання в країнах, що входять в Європейську співдружність, і як право бути вільним в отриманні професійної освіти не тільки в своїй країні, але й у сусідніх державах. У даному випадку йдеться про фізичне переміщення людини в загальносвітовому освітньому просторі у зв'язку з приєднанням до Болонського процесу. Термін «академічна мобільність» передбачає діяльність, пов'язану з навчанням, викладанням або дослідженням в іншій країні, ніж

країна місця проживання учня або співробітника академічного персоналу (А.П. Волкова, Г.І. Гетманова та ін.) Н.В. Пелих, визначаючи академічну мобільність як можливість самим формувати свою освітню траєкторію, свідчить про можливість для учнів у рамках освітніх стандартів вибирати предмети, курси, навчальні заклади у відповідності зі своїми уподобаннями й устремліннями [4, 36].

Н.Д. Гальскова характеризує академічну мобільність як здатність людини до адаптації в сучасних умовах проживання в полікультурному суспільстві, вміння навіть на елементарному рівні встановлювати контакт з іноземними громадянами і проявляти толерантність до чужої культури, здатність долати можливі труднощі, що виникають у процесі контакту з чужою культурою. Отже, академічна мобільність студентів — винятково важливий для особистого та професійного розвитку процес, оскільки кожен його учасник стикається з необхідністю вирішення життєвих ситуацій та одночасного аналізу їх з позицій власної і «чужої» культур.

Виходячи з цього, академічна мобільність зачіпає готовність особистості до змін і до культурної, кліматичної та інших видів адаптації. Це автоматично та підсвідомо розвиває у людини певні якості: вміння обирати шляхи взаємодії з навколишнім світом, здатність мислити в порівняльному аспекті, здатність до міжкультурної комунікації; здатність визнавати недостатність знання, тобто знання про нестачу знання, яке визначає мотивацію до навчання; здатність змінювати самосприйняття; здатність розглядати свою країну в кроскультурному аспекті; знання про інші культури, вивчені зсередини.

Проаналізувавши різні підходи щодо розкриття сутності мобільності, можна зробити такі висновки:

1) при визначенні мобільності психологи відзначають особистісні характеристики людини, що сприяють реалізації того чи іншого типу мобільності особистості;

2) мобільність багатьма вченими сприймається не тільки як зовнішня, але і як внутрішня активність людини, яка проявляється через її самозміну і самовдосконалення;

3) типи мобільності особистості є формованими. У цьому випадку під мобільністю розуміється якість, яка допомагає особистості адаптуватися, змінювати ситуацію, змінюватися самій або змінювати оточуючих.

При розгляді існуючих концепцій мобільності в постнеокласичних психологічних школах стає очевидним, що соціологія, психологія, педагогіка пояснюють різні аспекти особистості, вказуючи насамперед на сутнісні особливості особистості та її властивості, які відповідають специфіці наукового знання. Так, соціологія розглядає особистість через призму її соціальної ролі, психологія — через

самосвідомість, педагогіка — через активно-творчу роль і діяльність особистості в плані саморозвитку.

Л.А. Амірова зазначає, що основне «навантаження» припадає все ж на психологію, тому що йдеться про процес цілеспрямованого, планомірного, безперервного і методично забезпеченого впливу на особистість з метою ефективного формування академічної мобільності як чинника успішного становлення майбутнього фахівця в соціосфері [3, 76].

Аналіз робіт, присвячених досліджуваній проблемі, дає нам змогу розглядати академічну мобільність як основу для формування та успішної реалізації соціальної, професійної, особистісної, виховної, соціокультурної і культурної мобільності. Для формування різних типів мобільності людини з позитивним результатом для особистісного зростання необхідна сформована академічна мобільність, яка дасть змогу обрати траєкторію реалізації інших типів мобільності без шкоди для індивідуума з метою подальшого самовдосконалення в рамках вищої професійної освіти.

Чим вищий рівень сформованості академічної мобільності майбутнього фахівця, тим більш цілеспрямовано й ефективно відбувається соціальне, економічне, політичне переміщення індивіда з позиції на позицію, тим краще він орієнтується в ситуації і тим успішніше знаходить своє місце в соціальній ієрархії. Наприклад, кризова ситуація, що утворилася в нашій країні, призвела до підвищення інтенсивності та полінаправленості соціальних переміщень. Відтак людина з високим рівнем академічної мобільності буде здатна реалізувати себе в складній ситуації і зможе знайти оптимальне рішення проблемних моментів. Якщо ж академічна мобільність не сформована, то прояв інших типів мобільності особистості буде утруднено. Відповідно індивід не буде здатний долати труднощі, він чекатиме допомоги ззовні і не зможе самореалізуватися.

Л.А. Амірова виділяє біологічні та соціальні фактори, що впливають на формування академічної мобільності. Біологічні проявляються в адаптації індивіда до мінливих умов середовища, в розвитку, самозбереженні, а соціальні — в активному перетворенні людиною себе, своєї соціальної сутності і найближчого соціального оточення. Одним з найбільш значущих соціальних чинників формування академічної мобільності виступає рівень і якість освіти, при цьому важливий не стільки факт наявності підтверджуючого документа державного зразка про освіту, скільки рівень розвитку здібностей, вміння і готовності вчитися, освоювати нове, рівень інтелектуальної працездатності, знань, тобто розвиток тих ресурсних складових особистості, які досягаються кількісним накопиченням професійно важливих знань, умінь і навичок та сприяють якісним змінам у структурі самої особистості.

З метою подальшого визначення педагогічних засобів, що сприяють формуванню академічної мобільності майбутніх фахівців у системі безперервної освіти важливо чітко уявляти, з яких саме властивостей, умінь і здібностей особистості воно складається.

Н.М. Таланчук, Ю.І. Калиновський, Л.А. Амірова, І.В. Василенко, Л.В. Горюнова стверджують, що визначальні чинники академічної мобільності можна поділити на три групи:

1) психологічні уміння, що сприяють розвитку такої індивідуально-особистісної характеристики, як спостереження за своїми діями і вчинками (їх аналіз та оцінка) в проектуванні та зміні своєї життєдіяльності. Особливе місце в цій групі посідає активність майбутніх фахівців щодо саморозвитку і самовдосконалення в процесі навчання у вищій школі;

2) соціальні уміння — уміння обирати шляхи взаємодії з навколишнім світом, мислити в порівняльному аспекті, налагоджувати комунікативні контакти, враховуючи специфіку ситуації спілкування;

3) когнітивні уміння — уміння знаходити і використовувати нові знання на основі інтересу до пізнання і визнання недостатності наявного знання, наслідком яких є мотивація до самоосвіти протягом усього життя.

Таким чином, майбутній фахівець, який володіє зазначеними вище вміннями, здатний розуміти себе та прогнозувати наслідки своїх дій, знаходити контакт з людьми, організувати свою поведінку адекватно завданням спілкування, що є запорукою успішної діяльності, заснованої на академічній мобільності.

Володіти академічною мобільністю означає бути активним, рефлексуючим, здатним до саморозвитку, самовизначення та усвідомленого самовдосконалення, до перегляду своєї діяльності, життєвих пріоритетів, розуміння і прийняття потреб часу, суспільства і напрямку руху їх розвитку. Ситуація вільного вибору пов'язана з рефлексією самосвідомості і оцінкою форм своєї діяльності. Цей вибір може бути вибором нової соціальної ролі, професійної позиції, способів досягнення поставлених цілей. Визначальним фактором академічної мобільності виступає осмислення і виділення для індивіда нових мотивів поведінки, що відкривають нові смисли діяльності (І.А. Бердяєв, А.І. Пригожий). Саме в ситуаціях вільного вибору найбільш яскраво проявляється академічна мобільність.

Дослідження академічної мобільності вказують на процесуальність її характеру, спрямованого на реалізацію потреби в діяльності і на досягнення

цілей в рамках навчального процесу. Е.А. Нікітіна під академічною мобільністю розуміє здатність до руху в досягненні цілей, обстоюванні ціннісних орієнтацій, переконань, готовність до обґрунтування суб'єктної активності і вибору рішення в будь-яких ситуаціях ускладнення [5, 35].

Однак таке визначення не повною мірою розкриває всю сутність даного феномена. У визначенні, даному Е.А. Нікітіною, основний акцент зроблено на процесуальному розумінні мобільності як рухливості, тоді як розуміння академічної мобільності як потреби у самовдосконаленні в процесі навчання у вищій школі залишається поза увагою.

Найбільш повне визначення академічної мобільності дає Л.А. Амірова. Автор під академічною мобільністю розуміє «особистісний механізм, що сприяє ефективній діяльності, у структурі якої виявляється спрямованість на створення нових цінностей на основі мобілізації людиною своїх можливостей у навчальному просторі» [5, 36]. Дане визначення підкреслює важливість самовдосконалення і саморозвитку для успішної реалізації особистості в освітній діяльності. Залежно від того, наскільки індивід у процесі навчання у вищій школі реалізує можливості для прояву академічної мобільності, можна говорити про ступінь підготовленості індивіда до використання нових форм і способів діяльності, пізнання і ефективності в спілкуванні, підготовленості до нестандартних професійних ситуацій в повсякденних контактах, схильності до ризику і нестандартних рішень в екстрених ситуаціях.

Таким чином, академічна мобільність може розглядатися у таких аспектах: 1) як основа формування та успішного прояву різних типів мобільності особистості; 2) як здатність до руху в досягненні поставлених навчальних цілей у процесі навчання у вищій школі; 3) як особистісний механізм, що сприяє ефективній навчально-професійній діяльності. Актуальним стає прийняття академічної мобільності як основи формування та успішної реалізації різних типів мобільності особистості, оскільки даний аспект вже включає в себе і рух до поставлених цілей, і особистісний механізм, що сприяє ефективній діяльності людини в процесі навчання. Наведений теоретичний аналіз підходів і поглядів дає змогу сформулювати визначення академічної мобільності. Отже, академічна мобільність — це інтегративна якість майбутнього фахівця, яка виявляється у сформованій мотивації до навчання, здатності до творчої діяльності, в ефективному спілкуванні і дає можливість перебувати в процесі активного творчого саморозвитку.

ДЖЕРЕЛА

1. Гришанова Н.А. Развитие компетентности специалистов как важнейшее направление реформирования профессионального образования / Н.А. Гришанова // Квалиметрия в образовании: методология и практика : матер. X Симпозиума. Кн. 6. — М. : Изд-во Исслед. центра проблем качества подготовки специалистов, 2002. — 234 с.
2. Компетентностный подход в педагогическом образовании : [колл. моногр.] / под ред. проф. В.А. Козырева и проф. Н.Ф. Радионовой. — СПб. : Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2004. — 165 с.
3. Туркина М.А. Профессиональная компетентность субъектов деятельности и основы ее совершенствования / М.А. Туркина, М.В. Гулагова // Образование в XXI веке : матер. Всеросс. науч. заоч. конф. — Тверь : ООО «Буквица», 2003. — 231 с.
4. Шамяинов Р.М. Личность и ее становление в процессе социализации / Р.М. Шамяинов. — Саратов : Изд-во Саратов. пед. ин-та, 2000. — 240 с.
5. Kohler J. Quality Assurance, Accreditation, and Recognition of Qualifications as Regulatory Mechanisms in the European Higher Education Area / Higher Education in Europe. Vol. XXVIII. No. 3. October 2003. — С. 32–56.

Рецензент: Головки О.Н., доктор педагогічних наук, професор.

ВІКОВА І ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.91:612.821

О.В. Кочерга,

*доцент кафедри методики та психології дошкільної і початкової освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат психологічних наук*

ДИНАМІКА ЗМІНИ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ ЧУТЛИВОСТІ ЛЮДИНИ

Для успішного розгортання природних потенцій людини необхідне створення відповідних умов діяльності. Наріжним каменем успішності початку будь-якої діяльності є особистісні стани чутливості психофізіологічних систем людини. Помічено, що протягом життя відбуваються ті чи інші зміни у чутливості психофізіологічних систем людини. Відомі певні періоди їх суттєвого підвищення, на що вказують дослідження відомих психологів та педагогів Б.Г. Ананьєва, А. Валлона, Л.С. Виготського, О.В. Запорожця, Г.С. Костюка, М. Монтесорі, Ж. Піаже, К.Д. Ушинського та інших.

Людина постійно взаємодіє з навколишнім світом. Діючи, вона пізнає та перетворює світ, стаючи його творцем, а отже, здатна до створення власного середовища — «ноосфери». У цьому процесі розвивається її душа й особистість.

«Діючи, — зазначає С.Л. Рубінштейн, — людина не тільки змінює предметний світ, а й сама відчуває вплив від змін і власних дій». Чутливість виявляється та вдосконалюється у діях, тому що людина вчиться оцінювати, диференціювати, точно та вправно працювати з предметами на рівні їх цілісного відображення [7; 13, 551].

Почування є продуктом сенсорних систем від взаємодії з предметами дійсності й виступає основою виникнення та розвитку психічних процесів.

Це «система відчуттів», що нагромаджується у нашому досвіді через органи чуття, наголошував І.М. Сеченов [12]. О.М. Леонтьєв, досліджуючи цю проблему, підкреслював, що чутливість також виникає під час взаємодії з дійсністю. Висока чутливість — це насичене ціле, утворене умовними зв'язками з його частинами та елементами [9]. На думку В.В. Клименка, чутливість — здатність до диференціювання, розрізнення й точного оцінювання змісту відчуттів, виділення ознак зображуваних предметів та їх складових [11].

Погляди авторів [9; 11; 12] збігаються в тому, що розвиток чутливості відбувається у напрямку до дедалі більшої диференціації властивостей і зв'язків предмета, що зумовлюється складнішим та різноманітнішим зовнішнім впливом на органи чуття.

Сенситивність та чутливість розглядається нами у контексті діяльності. Чутливість і дія нерозривно пов'язані і складають єдину цілісність у пізнанні світу. М.О. Бернштейн детально розкриває етапи розвитку руху і зазначає, що здійснення живого руху є «повторенням без повторення». Кожен рух є унікальним (феномен «золотих рук»). Це забезпечує підвищення сприйнятливості й точності чутливих засобів, які формують м'язові корекції руху [2; 3; 4].